

3. Kompetencije u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

3.1. “Htio bih da moji učenici budu sposobni da ...”

“Nakon što smo uvježbavali tehnike prezentacije, htio bih da svi moji učenici budu sposobni izložiti svoju temu pred razredom bez čitanja iz bilješki.”

“Nakon što smo šest nastavnih sati objašnjavali osnove našeg Ustava, očekujem da svi moji učenici mogu barem objasniti kako funkcionira naš izborni sustav i koje su stranke trenutno vladajuće.”

“Prije nekoliko mjeseci imali smo problema u razredu s učenicima koji u raspravama nisu jedni druge htjeli slušati i prekidali su učenike s kojima se nisu slagali. Puno smo razgovarali o pravu na slobodno izražavanje te da ono funkcionira samo ukoliko se jedni prema drugima odnosimo s poštovanjem. Nadam se da će do kraja godine većina učenika to shvatiti i naučiti kako se ponašati tijekom rasprava.”

Ova tri primjera pokazuju kakve misli učiteljima/nastavnicima odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava prolaze kroz glavu dok planiraju nastavu: oni definiraju ciljeve. Odlučuju za što bi njihovi učenici trebali biti sposobni te što je u njihovom dosegu ukoliko se potrude: određuju koje bi ciljeve htjeli da njihovi učenici postignu, te potom s početne točke promatraju proces učenja i uz njega vezane potrebe učenika – njihove poteškoće i sposobnosti, njihove snage i slabosti.

Ovaj način razmišljanja nije novost za nastavnike – to je uobičajena praksa. Većina nastavnika ne razmišlja samo o sadržaju gradiva i predmeta – “Trebam završiti 19. stoljeće do početka sljedećih praznika” – već vode računa i o tome kakve rezultate žele vidjeti kod svojih učenika.

Ciljevi usmjereni na učenike i na njihovo osposobljavanje odnose se na stjecanje kompetencija. U odraslom životu svi će se učenici trebati snalaziti bez nastavnika, mentora ili vršnjaka pomagača. Tradicionalni model poučavanja – formalni prijenos odgojno-obrazovnih sadržaja, provođenje uskog kurikulumu znanja – čini premalo za poticanje učenika da postanu neovisni, samouvjereni i kompetentni kroz dimenzije vještina i vrijednosti/stavova.

Gornja tri primjera ukazuju i na različite dimenzije razvoja kompetencija:

- Prvi primjer – uspostavljanje kontakta očima s publikom i slobodno izlaganje – odnosi se na vještine koje nisu specifične za tematiku, no predstavljaju instrument koji je učenicima neprestano potreban za primjenu bilo kojeg znanja i informacije. To je trening vještina, ili poučavanje “za” demokratsko građanstvo i ljudska prava – s ciljem osposobljavanja učenika da ostvaruju svoja ljudska prava i sudjeluju u demokraciji.
- Drugi primjer – razumijevanje osnova izbornog sustava i tko je pobijedio na posljednjim izborima te stoga formira sadašnju vladu – predstavlja poučavanje “o” demokraciji i ljudskim pravima. Mladi građani trebaju znati koja su ljudska prava – primjerice, sudjelovanje na izborima – integrirana kao građanska prava u njihovom državnom ustavu te kakav učinak ima njihov glas u izbornom sustavu njihove zemlje.
- Konačno, zadnji primjer pokazuje važnost vrijednosti i stavova. Demokracija se oslanja na političku kulturu oblikovanu stavovima i vrijednostima kojih se građani pridržavaju, u ovom slučaju, uzajamno poštovanje i tolerancija prema stajalištima s kojima se možda i ne slažu. Učenici trebaju biti voljni prihvatiti da njihovo pravo slobode treba uzimati u obzir i prava drugih. Iz tog razloga sloboda nosi i odgovornosti. Kultura ljudskih prava odražava ovlasti pojedinih učenika i njihovih nastavnika, no istovremeno i razumijevanje da dijelimo uzajamnu odgovornost za uvažavanje tuđih ljudskih prava. Vrijednosti se uče kroz iskustvo i uvjerljive uzore – poučavanje “kroz” demokraciju i ljudska prava.

3.2. Kompetencije – opća definicija

Kompetencije podrazumijevaju ono za što je osoba sposobna, iz tri aspekta koji oblikuju jezgru identiteta te osobe:

- ono što zna i razumije;
- vještine pomoću kojih svoje znanje može primijeniti;
- svjesnost i uvažavanje znanja i vještina koje posjeduje, iz čega proizlazi spremnost da ih samopouzdanje i odgovorno primjenjuje.

Posljednja je točka od osobite važnosti. Ne bi samo nastavnik trebao poznavati sposobnosti svojih učenika, već bi ih još i više oni sami trebali biti svjesni. Trebaju znati kakvim sve oruđem njihov um raspolaže i za kakve se zadatke i probleme ono može upotrijebiti. Povrh svega, potrebno im je samopouzdanje da prihvate rizik neuspjeha u svom procesu cjeloživotnog učenja.

3.3. Kako nastavnici mogu otkriti koje kompetencije učenici posjeduju? Kompetencija i demonstracija

Kompetencije podrazumijevaju sposobnosti i potencijale “unutar” nas. One su stoga nevidljive. Kako onda nastavnici mogu otkriti koje kompetencije njihovi učenici posjeduju?

Evo primjera. Lingvist Noam Chomsky je opisao jezičnu kompetenciju izvornih govornika. Izvorni govornici neprestano stvaraju i razumiju rečenice koje nikad prije nisu izgovorili, niti čuli. Jezičnu kompetenciju ne možemo vidjeti, no možemo zapaziti samu demonstraciju izvornog govornika, i trebamo pretpostaviti da se iza nje nalazi kompetencija tečnog izražavanja.

Ne postoji kompetencija bez vidljive demonstracije, no isto tako niti jedan oblik djelovanja bez kompetencije. Nastavnici procjenjuju učeničke kompetencije na osnovi njihove demonstracije – što su u stanju učiniti. Iskustveno učenje omogućava učenicima da uvježbavaju svoje kompetencije, a nastavnicima da procjenjuju učenička postignuća i prepoznaju njihove potrebe. To vrijedi ne samo za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, već i za učenje i poučavanje općenito.

3.4. Model učeničkih kompetencija u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Razvoj učeničkih kompetencija ocjenjujemo kroz našu percepciju učeničkog ponašanja. Kompetencije su nevidljive i možemo im pristupiti tek oblikovanjem modela koji nas podržavaju u određivanju ciljeva učenja i usmjeravaju naše ocjenjivanje postignuća učenja.

U ovom izdanju odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava usvojili smo sljedeći model kompetencija. On odgovara ključnim načelima odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava – poučavanje kroz, o i za demokraciju i ljudska prava.

U Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, učeničke kompetencije uključuju sljedeće:

- političku analizu i prosuđivanje;
- vještine (vidi treći dio ovog priručnika);
- aktivnost i političku participaciju;
- osobne i društvene kompetencije.

3.4.1. Kompetencija političke analize i prosuđivanja

Demokratsko građanstvo iziskuje od građana da razumiju problematiku o kojoj se raspravlja, što od građana zahtijeva informiranost i sposobnost analiziranja problema i procesa rasprave i sukoba. To je kognitivna dimenzija razvoja kompetencija (učenje “o” političkim pitanjima).

Bez te razine razumijevanja građani postaju lak plijen za demagoge, lobiste i populiste, te nisu u stanju prepoznati i zagovarati svoje ili zajedničke interese. Ovisimo o medijima kao izvoru informacija i trebamo biti sposobni kritički ih primjenjivati.

Aktivno djelovanje u politici, kao i u bilo kojem drugom području života, moguće je samo ako znamo što želimo postići. Trebamo biti u stanju definirati svoje interese i ciljeve, usklađujući želje i potrebe, vrijednosti i odgovornosti. Politika je proces donošenja odluka u rješavanju problema i smirivanju sukoba; ne postoji mogućnost nedonošenja odluke, a odluke je nemoguće donijeti bez prosudbe.

Sve izraženija složenost naših modernizirajućih društava učestalo postavlja prevelike zahtjeve na kompetenciju analize i prosuđivanja “običnih građana”. Personaliziranje – povjerenje ili nepovjerenje u političke vođe – je jedan od načina ublažavanja te kompleksnosti. Odgoj i obrazovanje je, ne samo u okviru odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, ključ za osposobljavanje građana koji drže korak s odlukama koje na njih utječu.

3.4.2. Vještine

Učenicima je potreban set mentalnih pomagala – vještina ili tehnika – za primanje i korištenje informacija te neovisno i sistematično oblikovanje mišljenja. Ta pomagala omogućavaju učenicima da:

- primaju informacije kako putem medija tako i kroz vlastito iskustvo i istraživanje – tehnike korištenja tiskovnih i elektroničkih medija, intervjuiranje, istraživanje, razmatranje, itd.;
- selektiraju i proučavaju informacije (konstruktivističko učenje) – tehnike planiranja, upravljanja vremenom, čitanja, razmišljanja, zabilježavanja;
- utvrđuju, prezentiraju, razmjenjuju i argumentiraju svoje stavove – tehnike izvođenja radnih listova, plakata, radova, PowerPoint prezentacija, predavanja, rasprava, debata, itd. (udružen konstruktivistički i dekonstruktivistički pristup);
- procjene rezultate i procese učenja te njihovu primjenu.

U znatnoj mjeri, te su vještine neophodne ne samo za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, već i za školstvo u cjelini. One pripremaju učenike za naprednije akademsko obrazovanje i primjerena zanimanja. Kroskurikularno usavršavanje tih formalnih vještina neovisnih o sadržaju je slijedom toga neophodno i moguće.

3.4.3. Aktivno djelovanje

U formalnom odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, podržava se učenje i razvoj vještina za demokraciju i ljudska prava, no to nije dovoljno. Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava poima školu kao mikro-zajednicu u kojoj učenici uče kako sudjelovati u društvu i politici kroz praktično iskustvo. Kompetencije koje učenici stječu u školi uključuju sljedeće:

- razmatranje želja i potreba, jasno formuliranje i promicanje svojih interesa;
- glasovanje, sudjelovanje u izborima kao glasači i kandidati (predstavnici razreda);
- pregovaranje i donošenje odluka;
- utjecanje na proces donošenja odluka podizanjem razine svijesti, lobiranjem i kolektivnim djelovanjem;
- razumijevanje i uvažavanje potrebe za okvirom pravila i sankcija.

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, i škola u cjelini, igraju odlučujuću ulogu u pružanju mogućnosti obrazovanja svojim učenicima pomoću kojih oni mogu pridonijeti razvoju i dobrobiti društva u kojem žive. Međutim, škola ima svoje granice u pogledu procjenjivanja njihovih postignuća i kompetencija. Presudno prijelazno područje se nalazi van granica škole, u društvu kao cjelini, i proteže se do odraslog života. Tek tada postaje teško, ako ne i nemoguće, povezati rezultate učenja s informacijama dobivenih u školi.

3.4.4. Osobne i društvene kompetencije

Možda je pojam kompetencije pomalo prenategnut ako ga se proširi na dimenziju vrijednosti i stavova. S druge strane, upravo je način na koji se učenici ponašaju od izuzetne važnosti, stoga se sklonost uzornom ponašanju može shvatiti kao kompetencija. Ova dimenzija razvoja kompetencija odgovara učenju “kroz” demokraciju i ljudska prava. Tu pripadaju:

- samosvijest i samopouzdanje;
- empatija;

- uzajamno poštovanje;
- uvažavanje nužnosti kompromisa;
- odgovornost;
- poštivanje ljudskih prava kao zajedničkog sustava vrijednosti u podržavanju mira, pravde i društvene kohezije.

3.5 Kompetencije nastavnika u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Nastavnicima u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava neophodne su specifične kompetencije kako bi svojim učenicima mogli ponuditi odgovarajuće mogućnosti učenja.

Komplet pomagala za nastavnike uključuje i pomagalo koje nastavnicima pomaže da odrede ciljeve odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava utemeljene na razvijanju kompetencija, usklađene sa smjernicama o kojima je bila riječ u uvodu ovog poglavlja. Dodatne informacije možete pronaći u priručniku Vijeća Europe *Kako svi nastavnici mogu podržati građanski odgoj i obrazovanje: okvir za razvoj kompetencija* (Strasbourg, 2009.).